

УДК 338.242.2: 332.146.2

I. A. Ажаман,

д. е. н., доцент, зав. кафедри менеджменту та управління проектами, Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса

РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

I. Azhaman,

Doctor of Science in Economics, Associate professor, Head of the Department of Management and Management the Progect, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odessa

REGULATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

Визначено актуальність регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій. Досліджено сутність понять соціально-економічний розвиток, сільські території, регулювання. Соціально-економічний розвиток сільських територій запропоновано розглядати як сукупність заходів, спрямованих на поліпшення стану економіки села, підвищення результативності сільських господарюючих суб'єктів та збільшення виробництва сільськогосподарської продукції з врахуванням суспільних потреб, соціального захисту селян, впровадження сучасних соціальних стандартів життя на селі, зокрема забезпечення сільської місцевості закладами освіти, культури, охорони здоров'я та спорту, харчування, відпочинку, іншими соціально-культурними закладами, сприятимучи удосконаленню сільського способу життя. Регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій визначено як сукупність системних дій, направлених на забезпечення їх сталого і збалансованого розвитку, а також створення умов для: покращання якості та підвищення рівня життя сільського населення, ефективного функціонування сільських господарюючих суб'єктів. Регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій пропонується проводити з врахуванням основних принципів державної регіональної політики. Таке регулювання необхідно здійснювати за трьома основними векторами - загальне зростання на сільських територіях, інноваційно-інтелектуальне і екологічне зростання та інституціональне зростання. В роботі для конкретної сільської місцевості розроблено та запропоновано проект «Програми соціально-економічного розвитку».

The article determines the relevance of regulation of socio-economic development of rural areas. The essence of concepts of socio-economic development, rural territories, regulation is investigated. Socio-economic development of rural areas is proposed as a set of measures aimed at improving the state of the rural economy, increasing the effectiveness of rural entities and increasing agricultural production taking into account social needs, social protection of peasants, the introduction of modern social standards in the countryside, in particular provision rural areas by institutions of education, culture, health and sports, nutrition, rest, other social worship their institutions, contributing to the improvement of rural life. The regulation of socio-economic development of rural areas is defined as a set of systematic actions aimed at ensuring

their sustainable and balanced development, as well as creation of conditions for: improvement of quality and improvement of living standards of rural population, effective functioning of rural enterprises. The regulation of socio-economic development of rural areas is proposed to be conducted taking into account the basic principles of state regional policy. Such regulation should be carried out according to three main vectors - total growth in rural areas, innovation-intellectual and ecological growth and institutional growth. In the work for a specific rural area, the "Social and Economic Development Program" project has been developed and proposed.

Ключові слова: сільські території, регулювання, соціально-економічний розвиток, механізм державного регулювання, програма соціально-економічного розвитку.

Keywords: rural territories, regulation, socio-economic development, mechanism of state regulation, program of social and economic development.

Постановка проблеми. Вагомість регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій обумовлена рядом чинників, серед яких основними є: процеси інтеграції до європейської спільноти, які обумовлюють необхідність створення умов для сільських жителів, що відповідатимуть європейським стандартам, розвитку бізнес сфери на селі, що передбачає формування, в першу чергу правового економіко-правового, підґрунтя; необхідність створення умов для рівномірного та всебічного розвитку території України, зокрема приділення додаткової уваги сільській місцевості, на основі найбільш повного використання економічного потенціалу окремих регіонів та країни в цілому. Особливого значення питання регулювання соціально-економічного розвитку села набуває в умовах децентралізації влади, передачі органам місцевого самоврядування вагомої частини повноважень, а також ресурсів та відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив встановити, що питання розвитку сільських територій висвітлюються в працях провідних вітчизняних науковців. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку сільської місцевості представлені в роботах П. Гайдуцького, М. Орлатого, І. Прокопи, П. Саблука, В. Юрчишина та ін. Сутність соціально-економічного розвитку сільських територій та особливості управління ним досліджені в роботах В. Гейця, З. Герасимчук, В. Горкавого, Т. Заяць, О. Кондрашова, М. Кропивко, М. Маліка, В. Міщенко, В. Месель-Веселяка, Л. Михайлової, В. Онищенко, В. Трегобчука тощо. Однак сучасна державна політика у сфері місцевого самоврядування та децентралізацію влади потребує поглибленого дослідження регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій.

Формулювання цілей статті. Враховуючи вищевикладене метою досліджень в даній роботі є визначення сутності, змісту регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій України за умов сучасної політики в сфері місцевого самоврядування та децентралізації влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. При дослідженні сутності та змісту регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій була приділена увага визначенню понять соціально-економічний розвиток, сільські території, регулювання тощо. Встановлено, що в науковій літературі представлені різні підходи до трактування поняття розвитку. Його розуміють як категорію діалектики, динамічний процес, дію, тип руху і зміни, ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості. На основі узагальнення стосовно сільських територій розвиток нами пропонується розглядати як динамічний процес, спрямований рух, що призводить до зміни стану об'єкта. В свою чергу соціально-економічний розвиток нами розглядається як складний і динамічний процес, націлений на перетворення соціально-економічної системи через сукупність кількісних та якісно нових змін в виробничій, інвестиційно-інноваційній, техніко-технологічній, економіко-правовій, соціально-культурній сферах життєдіяльності з метою поліпшення добробуту, покращення умов праці та задоволення соціально-культурних потреб суспільства [1].

Щодо трактування сільських територій, то в науковій літературі також наводяться різні підходи до тлумачення. Наводяться визначення понять сільська місцевість та сільські території. Так, згідно із Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» сільською місцевістю вважаються території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови. Також сільська місцевість є адміністративною територією сіл, селищ, за винятком селищ міського типу.

Законодавство Європейського Союзу «сільську місцевість» (територію) тлумачить як територію, що розташована на значній відстані від ділової активності центрів і відчуває певні труднощі з одержанням її населенням необхідного комплексу економічних і соціальних благ [2]. Тобто, згідно з наведеним визначення «сільську місцевість» та «сільську територію» можна розглядати як тотожні поняття.

У проекті Закону України «Про упорядкування сільської поселенської мережі, поглиблення принципів місцевого самоврядування у сільській місцевості та сприяння деурбанізації народонаселення» [3]

сільська місцевість трактується як територія, на якій розташовані сільські поселення (села, селища), сільськогосподарські та інші угіддя, ліси, водоймища, об'єкти транспортної та іншої інфраструктури, що обслуговуються жителями сільських населених пунктів.

Олійник Я.Б. розглядає сільську місцевість як сукупність людей, територій та інших ресурсів суспільного ландшафту і малих населених пунктів за межами безпосередньої сфери економічної діяльності великих міських центрів [4].

Погоджуємося із позицією Залізко В.Д. стосовно того, що враховуючи історично сформоване визначення місця (місцевості) як певної території, площі, «сільську місцевість» доцільно трактувати як сукупність природних ресурсів, що зосереджені в околі хуторів, сіл та селищ, в яких проживає населення [5].

Щодо тлумачення поняття «сільські території», то у проєкті Закону України «Про планування території інфраструктури сільської місцевості» сільська територія визначається, як територія на якій частка сільського населення в його загальній чисельності перевищує 15–50 % [6].

Проте, на нашу думку, це поняття досить широке, і крім територіального для нього характерні екологічний, матеріально-технічний, виробничий, правовий, природно-ресурсний та інші аспекти.

Змістовністю виокремлюється позиція Барановського М.О., який пропонує кілька підходів до розгляду поняття «сільські території», а саме: адміністративний, виробничий, поселенський, територіальний та комплексний. Узагальнюючи вказані підходи, автор визначає сільські території як комплексне утворення, яке виконує різноманітні функції, включає території поза межами міських поселень, та території, які є базою для розвитку сільського господарства і поселення, сільський соціум та суб'єкти господарювання [7]. Малік М.Й. акцентує увагу на те, що це «історично сформована в історично визначених межах системна сукупність» [8].

Відомі дослідники Юрчишин В.В. та Онищенко В.М. акцентують увагу на багатофункціональності, визначаючи «сільську територію» ». Розвиток сільських територій має комплексний характер, спрямований на створення умов для сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарських видів діяльності, а також проживання сільських мешканців [9, 10].

Отже, на основі дослідження підходів щодо трактування «сільської місцевості» та «сільської території» встановлено, що наведені поняття як в науково-економічній літературі, так і в законодавчо-нормативних актах не отримали чіткого розмежування, а тому їх, на нашу думку, можна вважати умовно рівноцінними. В подальшому дослідженні під сільськими територіями нами розумітиметься територія, яка розташована за межами міст і міських поселень, характеризується певними екологічними, матеріально-технічними, виробничими, природними, ресурсними, культурно-історичними й інші відмінностями, на якій розміщені об'єкти виробничого, соціально-культурного, житлового призначення, інші об'єкти інфраструктури та на якій проживають сільські жителі, здійснюють виробничо-господарську діяльність сільські господарюючі суб'єкти та ведеться сільське промислове та цивільне будівництво.

Дослідження щодо сутності регулювання дозволило встановити, що в науковій літературі наводяться різні підходи до його трактування. Так, під даним терміном розуміють діяльність з підтримання в певній системі заданих параметрів, усунення перешкод і відхилень. Регулювання розглядають як функцію, яка забезпечує виконання поточних заходів, пов'язаних з усуненням відхилень від заданого режиму функціонування організаційної системи.

Узагальнюючи вищенаведені визначення соціально-економічний розвиток сільських територій доцільно розглядати як сукупність заходів, спрямованих на поліпшення стану економіки села, підвищення результативності сільських господарюючих суб'єктів та збільшення виробництва сільськогосподарської продукції з врахуванням суспільних потреб, соціального захисту селян, впровадження сучасних соціальних стандартів життя на селі, зокрема забезпечення сільської місцевості закладами освіти, культури, охорони здоров'я та спорту, харчування, відпочинку, іншими соціально-культурними закладами, сприятливими удосконаленню сільського способу життя. Соціально-економічний розвиток сільських територій повинен відбуватися за умов збалансованості, справедливості, соціальної безпеки та захищеності сільського населення, створення рівних можливостей для розвитку особистості [1].

Відповідно регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій являє собою сукупність системних дій, направлених на забезпечення їх сталого і збалансованого розвитку, а також створення умов для: покращання якості та підвищення рівня життя сільського населення, ефективного функціонування сільських господарюючих суб'єктів. Складовими державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій є політика природокористування, соціальна політика, цінова та кредитна політика тощо.

Результативність регулювання соціально-економічного розвитку має виявлятися в збалансованому розвитку окремих сільських територій, а також розвитку села і міста; підвищення конкурентоспроможності сільських територій, зокрема їх привабливості як місця проживання та організації і ведення бізнесу; впровадженні провідного європейського досвіду та розвитку партнерства.

Регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій пропонується проводити з врахуванням основних принципів державної регіональної політики, визначеними в Законі України «Про засади державної регіональної політики», до яких відносяться: законності, співробітництва, паритетності,

відкритості, координації, унітарності, історичної спадкоємності, етнокультурного розвитку, сталого розвитку, об'єктивності.

Таке регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій необхідно здійснювати за трьома основними векторами - загальне зростання на сільських територіях, інноваційно-інтелектуальне і екологічне зростання та інституціональне зростання. Перший вектор передбачає такі напрями регулювання як: розвиток інфраструктури сільської місцевості, підвищення рівня благоустрою сільських територій, стандартів якості життя на селі, створення умов для соціально-культурного всебічного розвитку особистості, підвищення рівня медичних послуг та їх якості, створення гідних умов праці на селі, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу територій, створення умов для збереження культурно-історичної спадщини та сталого розвитку сільських територій.

Інноваційно-інтелектуальне і екологічне зростання направлене на реформування системи освіти та підвищення якості навчання на селі, сприяння нарощенню інтелектуального капіталу, сприяння впровадженню інноваційних та ресурсозаощаджуючих технологій, направленість на розвиток «зеленого будівництва», використання місцевих та екологічно-чистих матеріалів і сировини, сприяння розвитку бізнесу та підприємництва.

Інституціональне зростання передбачає розроблення та подальше впровадження заходів щодо удосконалення системи стратегічного планування соціально-економічного розвитку сільських територій, підвищення якості державного управління, реформування системи місцевого врядування та децентралізації влади на селі.

Механізм державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій повинен включати такі елементи як:

- формування та удосконалення нормативно-правової бази;
- фінансове (бюджетне) та інвестиційне регулювання щодо підтримки розвитку окремих сільських територій;
- розроблення та реалізація державних програм розвитку сільських територій;
- розвитку співробітництва.

Враховуючи вищезазначені теоретичні аспекти регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій та особливості сучасної політики в сфері місцевого самоврядування та децентралізації влади для Нерубайської сільської об'єднаної громади Біляївського району Одеської області було розроблено та запропоновано проект «Програми соціально-економічного розвитку».

Програма розроблена для виконання Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III (у редакції від 2012 р.), Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII та з врахуванням Проекту Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) від 22.17а від 01.07.2015 і Протоколу № 10 засідання спільної робочої групи з питань децентралізації та доопрацювання перспективного плану формування територій громад Одеської області від 16 серпня 2016 року, в якому визначена доцільність виокремлення в Біляївському районі Одеської області 7 громад, в т.ч. Нерубайської сільської об'єднаної громади Біляївського району Одеської області (надалі сільська об'єднана громада), до складу якої входитимуть Нерубайська, Холоднобалківська, Дачненська, Усатівська сільські ради з центром в с. Нерубайське. Дана програма розроблена з врахуванням принципів цілісності, об'єктивності, науковості, гласності, самостійності, рівності, дотримання загальнодержавних інтересів, визначених у статті 2 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III (у редакції від 2012 р.) [11-14].

Мета програми - сприяння соціально-економічного розвитку сільської місцевості Нерубайської сільської об'єднаної громади Біляївського району Одеської області, що забезпечить підвищення рівня життя сільського населення, поширення несільськогосподарських видів діяльності, покращення умов господарювання на селі. Для досягнення вказаної мети визначені основні завдання: комплексний та збалансований розвиток сільської місцевості шляхом розбудови та/або реконструкції автодорожньої, соціально-культурної інфраструктури сільської об'єднаної громади; підвищення рівня зайнятості сільських мешканців громади шляхом розвитку сільськогосподарських, а також несільськогосподарських видів діяльності, сприяння розвитку сфери послуг; підвищення якості життя сільських мешканців шляхом поширення «зелених технологій» - сприяння використанню природних екологічно-чистих будівельних матеріалів і технологій; реалізація проектів використання альтернативних джерел енергії та тепла за умов нанесення мінімального негативного впливу природньому середовищу, збереженню культурних традицій та спадщини.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене відмітимо, що соціально-економічний розвиток сільських територій доцільно розглядати як сукупність заходів, спрямованих на поліпшення стану економіки села, підвищення результативності сільських господарюючих суб'єктів та збільшення виробництва сільськогосподарської продукції з врахуванням суспільних потреб, соціального захисту селян, впровадження сучасних соціальних стандартів життя на селі, зокрема забезпечення сільської місцевості закладами освіти, культури, охорони здоров'я та спорту, харчування, відпочинку, іншими соціально-культурними закладами, сприяючими удосконаленню сільського способу життя.

Регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій являє собою сукупність системних дій, направлених на забезпечення їх сталого і збалансованого розвитку, а також створення умов для: покращання якості та підвищення рівня життя сільського населення, ефективного функціонування сільських господарюючих суб'єктів. Таке регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій пропонується здійснювати за трьома основними векторами - загальне зростання на сільських територіях, інноваційно-інтелектуальне і екологічне зростання та інституціональне зростання. Враховуючи вищезазначені теоретичні аспекти регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій та особливості сучасної політики в сфері місцевого самоврядування та децентралізації влади для Нерубайської сільської об'єднаної громади Біляївського району Одеської області було розроблено та запропоновано проект «Програми соціально-економічного розвитку».

Література.

1. Ажаман І. А. Науково-економічне забезпечення розвитку промислового і цивільного будівництва в сільській місцевості: монографія. Одеса: Одеська державна академія будівництва та архітектури, 2016. 392 с.
2. Зінчук Т. О. Нова парадигма сільського розвитку Європейського Союзу: перспективи для України / Т. О. Зінчук // Актуальні проблеми економіки – 2007. – № 11. – С. 104 – 114.
3. Про упорядкування сільської поселенської мережі, поглиблення принципів місцевого самоврядування у сільській місцевості та сприяння деурбанізації народонаселення: Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF33W00A.html.
4. Олійник Я. Б. Соціальний розвиток села і територій сільського типу: [навч. посібник] / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: ВГЛ Обрії, 2003. –128с.
5. Залізко В. Д. Сутність поняття «сільська територія»: визначення та основні функції / В. Д. Залізко // Вісник Хмельницького національного університету – 2011. – № 6. – Т. 1. – С. 194 – 198.
6. Про планування території інфраструктури сільської місцевості: Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url?url=http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/>.
7. Барановський М. О. Сільські території України: рівень розвитку, трансформаційні зміни, концепції реформування / М. О. Барановський // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.nubip.edu.ua/10616/1/11bmo.pdf>.
8. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 51 – 58.
9. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 3 – 9.
10. Онищенко О. М. Концептуальні проблеми майбутнього українського села і селянства / О. М. Онищенко, В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 24 – 29.
11. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 1.04.2018)
12. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закону України від 05 лютого 2015 р. № 157-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення: 1.04.2018)
13. Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади: Постанова від 31 серпня 2015 р. № 656-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/656-19> (дата звернення: 1.04.2018)
14. Протоколу № 10 засідання спільної робочої групи з питань децентралізації та доопрацювання перспективного плану формування територій громад Одеської області від 16 серпня 2016 року URL: <http://ofis.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/2016/04/protokol-10.pdf> (дата звернення: 1.04.2018)

References.

1. Azhaman, I. A. (2016), *Naukovo-ekonomichne zabezpechennia rozvytku promyslovoho i tsyvilnoho budivnytstva v silskii mistsevesti: monohrafiia* [Scientific and economic support for the development of industrial and civil construction in rural areas: a monograph], Odessa, OGASA, Ukraine.
2. Zinchuk, T. O. (2007), “The new paradigm of rural development of the european union: perspectives for Ukraine”, *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 11, pp. 104 – 114.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine, Draft Law of Ukraine “On the ordering of village settlement network, deepening of the principles of local self-government in rural areas and promoting population de-urbanization”, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF33W00A.html (Accessed 1 April 2018).
4. Oliynyk, Y. B. (2003), *Sotsialnyi rozvytok sela i terytorii silskoho typu* [Social development of villages and territories of rural type], Kyiv, VHL Horry, Ukraine.
5. Zalizko, V.D. (2011), “The essence of the concept of "rural territory": definitions and basic functions”, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 6, pp. 194 – 198.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine, Draft Law of Ukraine "On planning of the territory of rural infrastructure", available at: <http://www.google.com/url?url=http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/> (Accessed 1 April 2018).
7. Baranovsky, M.O. "Rural areas of Ukraine: level of development, transformation changes, concepts of reformation", available at: <http://elibrary.nubip.edu.ua/10616/1/11bmo.pdf> (Accessed 1 April 2018).
8. Malik, M. Y. (2008), "On Sustainable Development of Rural Territories", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 51 – 58.
9. Yurchyshyn, V.V. (2005), "Rural areas as system-generating factors in the development of the agrarian sector of economics", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 3 – 9.
10. Onishchenko, O. M. (2005), "Conceptual problems of the future Ukrainian village and peasantry", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 24 – 29.
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "About state forecasting and development of programs of economic and social development of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (Accessed 1 April 2018)
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On Voluntary Association of Territorial Communities", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (Accessed 1 April 2018)/
13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About the approval of the draft law on amendments to the Constitution of Ukraine on decentralization of power", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/656-19> (Accessed 1 April 2018)/
14. Odesa Center for Local Self-Government Development (2016), "Protocol No. 10 meeting of the joint working group on decentralization and revision of the long-term plan for the formation of the communities of the Odessa region", available at: <http://ofis.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/2016/04/protok-10.pdf> (Accessed 1 April 2018)

Стаття надійшла до редакції 18.04.2018 р.